PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
Seria: FILOLOGIA POLSKA. Językoznawstwo z. V, 2004

Edyta Skoczylas-Krotla

Słownictwo religijne w *Przypalonej szarlotce* Ewy Stadtmuller

Przypalona szarlotka stanowi zbiór opowiadań autorstwa Ewy Stadtmuller. Autorka ukazuje w sposób pogodny, komunikatywny, pełen ciepłego humoru tradycję chrześcijańską związaną z układem roku liturgicznego. Okazją do zapoznania czytelnika z obrzędami religijnymi, z sakramentami, z symbolami wiary są ważne wydarzenia rodzinne (ślub cioci, śmierć dziadka, narodziny brata). Uczynienie rodziny centrum życia religijnego wydaje się nie być przypadkowe. To właśnie atmosfera życia religijnego w rodzinie decyduje o rozwoju uczuć religijnych dzieci. Istotne znaczenie ma tu sposób i charakter wzajemnych oddziaływań rodziny między sobą. Dziecko, uczestnicząc w komunikowaniu się członków rodziny, w sposób nieświadomy przejmuje ich wzorce postępowania oraz system wartości.[1]

Podjęta przez Ewę Stadtmuller tematyka determinuje tworzywo językowe opowiadań i pozwala na wyodrębnienie licznych środków leksykalnych realizujących wymieniony motyw tematyczny. Grupa semantyczna związana z wiarą i obrzędami religijnymi stanowi dominujący krąg tematyczny w materiale językowym *Przypalonej szarlotki*. Wynika to z faktu, że bohaterowie opowiadań odzwierciedlają w używanym przez siebie języku praktyki religijne i wyrażają poprzez słownictwo religijne swoją wiarę w istnienie Boga: jeśli Pan Bóg pobłogosławi i da siłę, wspólnie poradzimy sobie ze wszystkim 33, czytać Ewangelię 120, odmówić dziesiątkę różańca w intencji 13, chwalić Pana 29, klęczeć przed Najświętszym Sakramentem 31, pościć 48, święcić palmy 62, święcić pokarmy 68, zamówić mszę świętą za 74, przeżyć triduum paschalne 80, odprawić mszę świętą 80, pójść na mszę świętą 81, iść na rezurekcję 83, przeczytać fragment Ewangelii 86, robić rachunek sumienia 99, iść do spowiedzi 100, przeżegnać chleb 136, modlić się na różańcu (odmawiać różaniec) 143, iść na pasterkę 185, wychować w wierze 197, zapalić świecę od paschału 198, ślubować w obliczu Pana Boga 201, posypać głowy popiołem 46, grzeszyć 49, być świętym 49.

[1] M. Tatara, *Religijność dziecka przedszkolnego*, „Wychowanie w Przedszkolu" 2002, nr 3, s. 139.

Kontakt człowieka z Bogiem i szczególne uczestnictwo w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa[2] umożliwiają sakramenty święte, o których bohaterowie *Przypalonej szarlotki* mówią zawsze z szacunkiem i z należytą powagą: *bierzmowanie* to poważna sprawa 111, patron od bierzmowania to poważna sprawa 111, o co prosicie kościół? *O chrzest* 197, *sakrament pokuty* jest jak koło ratunkowe, które Pan Jezus zrzuca nam, gdy odpłyniemy za daleko i zaczynamy tonąć 155, a jakie to intencje? Pierwsze o szczęśliwe narodzenie się skrzacika. Druga za dar *Pierwszej Komunii Świętej* 138, wyspowiadał się z całego swojego życia i przyjął *sakrament chorych*. Ksiądz namaścił jego czoło i dłonie święconym olejem 41.

Z bogactwa leksyki religijnej stosowanej przez autorkę wyodrębnić należy słownictwo nazywające praktyki religijne i nabożeństwa stale obecne w życiu rodziny ukazanej w *Przypalonej szarlotce*. Należą tu między innymi:

Komunia święta — zdążył jeszcze przyjąć Pana Jezusa w komunii świętej 42

Modlitwa — pięć dni wypełnionych marszem, modlitwą, śpiewem 139

Procesja — wędrowała tak sobie Matka Boża w procesji zaraz za złotym baldachimem, pod którym kroczył uroczyście ksiądz proboszcz niosący złotą monstrancję z Panem Jezusem zwycięskim i radosnym 83.

Post — post to takie... oczyszczenie 48

Roraty — hej chwaty na roraty 173

Majowe – na nabożeństwo majowe 95

Msza — rodzice wysyłali mnie na mszę świętą 30

Duchowa adopcja — nie jest to taka zwykła adopcja, ale duchowa 12

Czuwanie — w czasie nocy czuwania przed Najświętszym Sakramentem 29

Biały tydzień — Basia dzielnie towarzyszyła Maćkowi przez cały biały tydzień 104

Rezurekcja — dawniej, to na rezurekcję szło się w niedzielę o świcie 83

Droga Krzyżowa — wędrując drogą krzyżową wokół starego kościółka (...) zatrzymując się przed kolejnymi kapliczkami — stacjami, polecał jego duszę Bogu 82.

Wśród słownictwa należącego do tworzywa językowego opowiadań znalazły się nazwy świąt i okresów w roku liturgicznym, przeżywanych zgodnie z tradycją przez bohaterów książki:

Trzech Króli pewnie Trzech Króli (...) Bo dziś jest Ich święto 9

Niedziela Palmowa — palmę kupimy później, obiecuję. Na śmierć zapomniałam, że to dzisiaj Niedziela Palmowa 64

Wielka Sobota — pokarmy, które święcimy w Wielką Sobotę, mają swoją symbolikę 68

Wielkanoc — Pan Jezus pokonał śmierć, więc Wielkanoc jest Świętem Życia 69

Wielkanocny Poniedziałek — w Wielkanocny Poniedziałek tradycyjnie obchodziło się urodziny dziadzia 73

---

[2] *Katolicyzm A – Z*, pod red. ks. Z. P a w l a k a, Poznań 1994, s. 341.

Wielki Czwartek — Wielki Czwartek to święto wszystkich kapłanów 80
Wielki Piątek — Wielki Piątek to jedyny dzień w roku, w którym kościół powstrzymuje się od sprawowania Najświętszej Ofiary 81
Wielki Post — jeszcze Wielki Post się nie skończył, ale w powietrzu coraz mocniej pachniało wielkanocną radością 82
Wszystkich Świętych — Wszystkich Świętych to dzień tych, którzy cieszą się wiecznym pokojem w niebie 161
Dzień Zaduszny — w Dzień Zaduszny modlimy się za wszystkich zmarłych 161
Adwent — dziś rozpoczyna się czas wielkiego oczekiwania — Adwent 166
Wigilia — zaczęła się wigilia dla chorych i samotnych 183
Boże Narodzenie — tuż przed świętami Bożego Narodzenia 27
Boże Ciało — będzie lało w Boże Ciało 119.

Ze sferą życia religijnego ściśle wiąże się miejsce sprawowania praktyk religijnych. Ich centrum jest najczęściej świątynia — miejsce komunikacji człowieka z innymi wierzącymi, ale przede wszystkim miejsce sprawowania kultu, w ramach którego człowiek nawiązuje kontakt z bytem nadprzyrodzonym — Bogiem. W opowiadaniach pojawiły się nazwy miejsc modlitw, takie jak: *kaplica* — do kaplicy z palmowych liści, gdzie przygotowuje ciemnoskórych uczniów do Pierwszej Komunii Świętej 32, *świątynia* — gdy przekroczono próg świątyni wszystko ucichło 102, *kościółek* — wędrując wokół starego, drewnianego kościółka 82, *kościół* — poczuł że jest maleńką kropelką tego strumienia, który spływa z różnych stron, aby jednym zgodnym nurtem wpłynąć w otwarte drzwi parafialnego kościoła, rozlać się po nawach, zatopić w modlitwie 174. Warto wspomnieć o leksyce związanej z układem przestrzennym wewnątrz kościoła: nawa 174, ołtarz — wieczna lampka przy ołtarzu lśni tajemniczym, spokojnym światłem 102.

Z komunikacją religijną są powszechnie kojarzone pewne gatunki wypowiedzi religijnych. Wyróżnić trzeba przede wszystkim: modlitwę, pieśń religijną, Biblię[3]. Modlitwa dzięki ścisłemu zespoleniu z kultem należy do tekstów zsakralizowanych w najwyższym stopniu. W przywołanym kręgu tematycznym pojawiły się nazwy modlitw:
Ojcze nasz — to „Ojcze nasz" 32
Skład Apostolski — za nic w świecie nie mógł nauczyć się „Składu Apostolskiego" 95
Wierzę w Boga — „Wierzę w Boga" z książeczki co rusz myliło mu się z tym, które odmawiał w kościele 95
Zdrowaś Mario — a nie znudzi Jej się, gdy tak ciągle słyszy „Zdrowaś Mario" 144
„Zdrowaśka" — opleciony „Zdrowaśkami" dom usypiał spokojnie pogrążony w śniegu i ciemności 38
W imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego 13

[3] M. M a k u c h o w s k a, *Modlitwa jako gatunek języka religijnego*, Opole 1998, s. 33.

Różaniec — odmawiając różaniec jesteśmy z Matką Bożą w radosnych i bolesnych tajemnicach Jej życia 143

Pod Twoją obronę — jak zwykle odmówiono chórem „Pod Twoja obronę" i w drogę 117

Bezpośrednio z kultem związane są pieśni religijne, które dzieli się według różnych kryteriów np. stosownie do okresów roku liturgicznego na: pieśni adwentowe, kolędy, pieśni pasyjne, wielkanocne oraz przygodne (czyli na różne okazje). Zależnie od tematyki adresata, do którego są skierowane, wyróżnia się pieśni eucharystyczne, pieśni do Serca Jezusowego, Maryjne, do świętych, itd.[4] Językowy obraz życia religijnego bohaterów *Przypalonej szarlotki* tworzą tytuły znanych im i śpiewanych w gronie rodzinnym i wspólnotowym pieśni:

Chwalcie łąki umajone — siostra właśnie zaczynała Chwalcie łąki umajone 94

Archanioł Boży Gabryjel — Archanioł Boży Gabryjel posłan do panny Maryi zaintonowała siostra organistka 174

Ne było miejsca dla ciebie — nie było miejsca dla Ciebie przypomniały się słowa kolędy 182

Bracia patrzcie jeno — bracia patrzcie jeno hukną basem tato 185

Bóg się rodzi, Do szopy hej pasterze — potem było „Bóg się rodzi" i „Do szopy hej pasterze" 185

Wśród nocnej ciszy — w pełnym światła i radości parafialnym kościółku brzmiało „Wśród nocnej ciszy" 185

Cicha noc — kolęda Cicha noc 185

Ważne miejsce w materiale językowym opowiadań zajmują wyrazy związane kulturowo i historycznie z wiarą i obrzędami religijnymi[5]. Należą do nich:

Krzyż — dziś krzyż całuję, przed krzyżem klęczę. On przypomina o Twojej męce 57

Grób Chrystusowy — do grobu kładą ciało Twe, Panie 57

Droga Krzyżowa — dzisiaj pójdziemy razem z Panem Jezusem Jego krzyżową drogą 50

Hostia — gdy uniosłem hostię — zdawało mi się, że zemdleję 80

Pismo Święte — gdy na drugi dzień otworzyłem Pismo Święte, wzrok mój padł na słowa, mówiące o tym, że pracy jest dużo, a robotników jest mało 29

Ewangelia — zamiast bajki — powiedziała — przeczytam wam dziś fragment Ewangelii 86

Księga ksiąg — ktoś mądry powiedział, że to Księga ksiąg, ponieważ jest w niej wszystko, co naprawdę ważne 88

Gromnica — gromnica to światło, a światło to Chrystus 35

Wieniec adwentowy — codziennie będziemy zapalać świece w naszym adwentowym wieńcu i modlić się razem 166

---

[4] Ibidem, s. 34.

[5] M. M a k u c h o w s k a, *Język religijny*, [w:] *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język polski*, red. S. G a j d a, Opole 2001, s. 370.

Roratka — czuł, że wraz z płomykiem roratki ogrzewa go tamta radość 174
Paschał — tato chciał zapalić świecę od ogromnego paschału 198
Figurka Matki Bożej — ustrojona kwiatami figurka Matki Bożej z miłością spoglądała na wszystkich 94
Najświętszy Sakrament — klęczałem w ciszy przed Najświętszym Sakramentem 31
Baranek — dlaczego przypomniałem o baranku? Bo on jest najważniejszy (..) Bo to znak Pana Jezusa 68 – 69
Różaniec — moja mamusia modliła się zawsze na różańcu 144
Błogosławieństwo — modląc się gorąco o Boże błogosławieństwo 139
Cud — Cud Przemienienia Pańskiego jest tak wielki, że nie sposób go nie uczcić 119
Dusza — ciało mamy „na chwilę", a duszę „na zawsze" 47
Modlitwa — modlitwa jest jak oddech 144
Grzech — więcej grzechów nie pamiętam 100.
Diabeł — wielki błąd popełniają ci, którzy go lekceważą i przedstawiają jako śmiesznego, dobrodusznego diablika z rogami i ogonkiem 155
Szatan — gdy przylgniemy do Chrystusowego krzyża, szatan jest bezsilny 155
Piekło — to (…) przewrotny byt, którego celem jest stworzyć nam piekło już tu, na ziemi 155
Święty — święty, to nie ten, który nigdy nie upada, ale ten, który się zawsze podnosi 162.

W słownictwie religijnym *Przypalonej szarlotki* występuje wielokrotnie leksem Bóg, należący w całości do sfery sacrum. Jako przykład mogą posłużyć następujące realizacje tekstowe: Pan Bóg wie 13, Pan Bóg obdarzył je ciałem... 11, Pan Bóg na pewno dobrze to przemyślał 25, jak Pan Bóg księdza powołał 29, Pan Bóg potrzebuje takich jak ja 29, jeśli Pan Bóg rzeczywiście chce, abyś mu służył jako kapłan, powie ci to 30, Pan Bóg wybrał mnie spośród tylu innych 31, Bóg jest światłością, która mrok rozjaśnia 36, stanąć przed obliczem Pana Boga 46, to, co zdarzyło się złego Bóg wymaże ze swej pamięci 99, Bóg jest niepojęty w swej hojności, tylko jak ma obdarzyć kogoś, kto wcale tego nie pragnie 112, Pan Bóg zsyłał mi te sny 176, będzie, co Pan Bóg da 133. Uczuciowy stosunek człowieka do bóstwa oddają zastosowane wyrażenia wykrzyknikowe: o Boże!, jedźcie z Bogiem 39.

Popularność kultu Maryjnego w Polsce znalazła odzwierciedlenie w leksyce omawianego zbioru opowiadań. Wśród nazw Matki Boskiej wystąpiły: Matka Boska Częstochowska 32, nasza Pani 32, Matka Boża 35, Matka Boska 139, Jasnogórska Pani 140, Panna Maryja 174, Maryja 186, Najświętsza Panienka 196.

W tworzywie językowym utworu przejawia się skromnie reprezentowana grupa świętych:
Bernard — święty Bernard, szczególny czciciel Matki Bożej 144

Krzysztof — wybrałabym za patrona św. Krzysztofa. Christopheros — czyli niosący Chrystusa 111, o świętym Krzysztofie — patronie kierowców 117,

Mikołaj — rysowaliśmy listy do świętego Mikołaja 171.

Wyekscerpowana leksyka stanowi przykład języka religijnego. Ta odmiana języka może być rozpatrywana w znaczeniu węższym i szerszym.[6] W znaczeniu węższym w skład języka religijnego wchodzą: język kultu, język traktatów teologicznych, katechezy, homiletyki oraz literatury pięknej o treści religijnej. W szerszym rozumieniu język religijny oznacza różnego typu teksty mówiące o religii „z zewnątrz" i obejmuje swoim zasięgiem prace z zakresu religioznawstwa historii, psychologii czy socjologii religii.

Materiał egzemplifikacyjny z *Przypalonej szarlotki* to język używany przez bohaterów opowiadań w ramach ich codziennych zachowań religijnych jest to język dostosowany do różnych okoliczności i sytuacji (zarówno codziennych, jak i świątecznych), jak również do poziomu małych odbiorców. Wydaje się, że autorka, kształtując językowy obraz religijnej komunikacji członków zaprezentowanej w książce rodziny, była w pełni świadoma tego, iż język, którym człowiek się posługuje sięga głęboko w jego życie psychiczne i duchowe. Może on nie tylko wyrażać, ale też determinować ludzkie postawy i zachowania.[7]

---

[6] J. Puzynina, *Człowiek — Język — Sacrum*, [w:] *Człowiek — dzieło — sacrum*, red. S. Gajda i H.J. Sobeczko, Opole 1998, s. 25.

[7] A. Kadyjewska, T. Korpysz, J. Puzynina, *Pojęcie ewangelizacji w społeczeństwie Polskim końca XX wieku*, [w:] *Funkcja słowa w ewangelizacji*, pod red. M. Kamieńskiej i E. Umińskiej-Tytoń, Łódź 1998, s. 138.